

*Живой̄ и дело
ср̄иских научника*

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

BIOGRAPHIES AND BIBLIOGRAPHIES

Volume III

II SECTION

COMMITTEE FOR THE RESEARCH INTO THE LIVES AND WORK OF THE SCIENTISTS
IN SERBIA AND SCIENTISTS OF SERBIAN ORIGIN

Book 3

*Lives and work
of the Serbian scientists*

Editor
Academician
MILOJE SARIĆ

BELGRADE
1998

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

БИОГРАФИЈЕ И БИБЛИОГРАФИЈЕ

Књига III

II ОДЕЉЕЊЕ

ОДБОР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ ЖИВОТА И РАДА НАУЧНИКА У СРБИЈИ
И НАУЧНИКА СРПСКОГ ПОРЕКЛА

Књига 3

*Живот и дело
српских научника*

Уредник
академик
МИЛОЈЕ САРИЋ

БЕОГРАД
1998

Примљено на V скупу Одељења природно-математичких наука од 30. маја
1997. год. на основу реферата

*Милорада Васовића, Драгомира Вићоровића, Александра Грубића, Рада
Дацића, Слободана Борђевића, Борђа Злоковића, Сијевана Караматије,
Зорана Ковачевића, Момчила Којића, Војислава Марића, Звонка Марића,
Федора Месинџера, Николе Панџића, Мирослава Радовановића, Милоја
Р. Сарића, Бориса Сикошека, Бољољуба Сијанковића, Милујина
Сијефановића, Николе Хајдина*

Издаје

Српска академија наука и уметности

Лектор

Желько Ђујић

Превод на енглески језик

Доминика Делић

Зора Мишовић

Уједначавање библиографија

Рајко Марковић

Технички уредник

Јелка Поморишац

Ликовно решење корица

Милош Пејковић

Тираж 1.000 примерака

Штампа

*Издавачка усјанова завод за картографију „Геокарта”,
Београд, Булевар војводе Мишића 39*

Штампано уз финансијску помоћ Министарства за развој, науку и животну
средину Савезне Републике Југославије и Министарства за науку
и технологију Републике Србије и Министарства за културу
Републике Србије

ПРЕДГОВОР

Трећа књига из едиције *Живої и дело срїских научника* обухвата ствараоце из различитих наука у дугом периоду од 1836. до 1877. године. Њихове научне идеје представљају нова сазнања, али одражавају чврсту повезаност са традицијом и ранијим истраживањима. Стога оне не обогаћују само савремене науке и струке, већ су и данас подстицај многим настављачима, не само у Србији, већ и у иностранству.

Тешко је оцењивати вредност нових открића која се појављују у науци код нас и у свету, особито у краћем временском периоду. За то је потребна не само дужа временска дистанца већ треба имати у виду и ширину светског простора, посебно да би се вредновало ново знање и оценила његова корист за човечанство.

При том је изузетно важно учавати и проучавати смене праваца истраживања у ужој научној проблематици, односно дисциплини и у одређеној науци. На тај начин се упознајемо са развојем појединих наука и њених проблема, као и са историјом развоја појединих дисциплина и наука. Неоспорно је да поред опште историје науке или боље рећи филозофије науке, свака наука и научна дисциплина има своју сопствену историју.

У науци се непрекидно појављују нове идеје које избијају на површину и постају жиже научног интересовања. Велики број њих се брзо гаси, а неке остају вековима као подстицај за продубљавање истраживања и надахнуће за нова открића.

У ранијим предговорима написаним за прву и другу књигу едиције *Живої и дело срїских научника* истакнуто је да ће се проучавати научници рођени у 19. и 20. веку и даље, док постоје српски научници. У предговору прве књиге дата су имена научника рођених у 19. веку, а у предговору друге књиге њихова допуна.

Одбор Српске академије наука и уметности за проучавање живота и рада научника у Србији и научника српског порекла већ је започео са израдом списка научника рођених у 20. веку који треба да се проучавају, а који припадају основним природно-математичким наукама и њиховим одговарајућим областима. На њему се за сада налази преко седамдесет имена, али ће он свакако бити дужи, јер ће Одбор још неко време узимати у обзир и разматрати предлоге савременика о научницима које би требало уврстити у овај списак.

Надамo се да ће ова едиција надахнути нове генерације. Специјалисти појединих дисциплина и наука моћи ће да нађу код проучаваних научника и такве елементе који су и данас интересантни за истраживања. Упознавање са резултатима појединих научника вероватно ће код многих истраживача пробудити нова савладавања, нове идеје и проблеме, као и жељу да се неки резултати провере у савременим условима. Тако ће савремени истраживачи читајући дела аутора ове едиције одређене њихове идеје моћи да у мере и развијају ка науци будућности.

Академик Милоје Р. Сарић

FOREWORD

The third volume of the edition *Lives and Work of the Serbian Scientists* encompasses the scientists from different sciences in a long period of time between 1836 till 1877. Their scientific ideas represent new knowledge, but also reflect firm links with a tradition and previous research activities. Therefore, they do not only enrich contemporary theoretical sciences and its applications, but also still provide incentive to many followers in Serbia as well as abroad.

It is difficult to estimate the value of new discoveries which appear in science in the world, especially in a short period of time. It is necessary to consider not only longer time distance but the wideness of the world, particularly to be able to value new knowledge and to appraise its benefit for the mankind.

In that quest it is very important to notice and study the changes of directions of research in a more close part of scientific problem, that is, in a discipline and in a certain science. In that way, we are able to get to know the development of a certain science and its problems, as well as history of development in certain disciplines of science. It is indisputable that, beside general history of science, or better to say philosophy of science, each science and scientific discipline has its own history. New ideas constantly emerge on the surface and are in the focus of scientific interest. A great number of those ideas vanish rapidly, but some remain for centuries as incentive for further more profound research and as an inspiration for new discoveries.

In Forewords to the First and Second volume of the edition *Lives and Work of the Serbian Scientists* it was emphasized that there will be further study of scientists that were born in the 19th and the 20th century, far as long as there are Serbian scientists. Names of scientists born in the 19th century are listed in the Foreword to the First volume, and Second volume contains its supplement.

The Committee for the research into the lives and work of the scientists in Serbia and scientists of Serbian origin has already begun with preparing the list of scientists of the 20th century who are to be studied and are in the area of natural sciences and mathematics and their related branches. For the present, the list contains over 70 names, but it will be much longer as the Committee is still taking in consideration proposals from contemporaries on some more scientists that shall be added to the list.

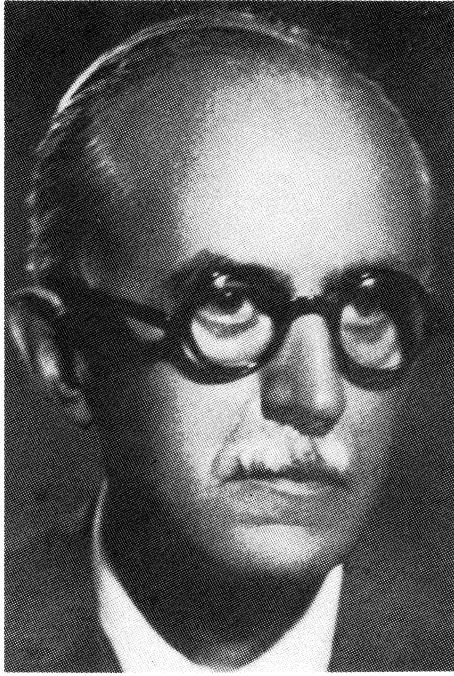
It is our hope that this edition will inspire new generations. Specialists in certain disciplines and sciences will be able to find among studied scientists such elements that are still of interest for research.

Many researchers, being informed on results of some scientists, will probably arise new perspectives, new ideas, as well as the wish to put to test acquired results in modern conditions. Doing so, and reading the works of the authors in this edition, the contemporary researchers will be able to widespread their ideas and to put them in the prospect of development of future science.

Academician Miloje R. Sarić

АЛЕКСАНДАР РАДОСАВЉЕВИЋ
(1877–1956)

Владимир Славковић

Александар Радосављевић је отац пулмологије у нас, Срба.

Рођен је 26. августа 1877. године у Будимпешти. У препису (од 13. маја 1947) Извода из протокола крштених у храму Светог великомученика Георгија у Пешти, стоји:

„Датум рођења 14/26. август 1877; кршћен 4/16. септембра исте године; име Александар; рођен законито; од родитеља Димитрија Радосављевића, трговачког њушника, пореклом из Панчева и Марије, рођене Лахић, пореклом из Руме (у Срему), православне вероисповести, месно пребивања у Будимпешти, Крунска 24; кум Петар Јанковић, трговачки комисионар; бабица Каролинска Милер, Краљева 14; свештеник Симеон Косић, парох; издао у Будимпешти, дана 5/17 септембра 1890. године”.

Узрок пресељења брачног пара Радосављевић из Панчева у Будимпешту је био политички [95, 98], мада до одређених података нисмо дошли. Потомак брачног пара Радосављевић, унук њихове кћери Анке односно сестре Александрове, професор др Мирослав Гашић, не сећа се да је било речи у породици о томе, али сматра да су посреди и економски разлози миграције брачног пара Радосављевић. По сећању проф. Гашића, такође, сва деца брачног пара Радосављевић (кћери Анка, Љубица и Милица и синови Лазар и Александар) рођена су у Сентандреји, код Будимпеште.

Цела породица се ускоро преселила у Београд, тако да је Александар почео и завршио основну школу у Београду. После завршеног првог разреда гимназије, наставио је школовање у Сремским Карловцима, али је завршио у Првој београдској, исте 1897. године када му је отац умро. Био је одличан ђак и истицао се знањем класичних језика. У ђачкој књижевној дружини „Нада”, у којој је био председник, читао је своје прве саставе и преводе из немачке и француске књижевности. Сарађивао је у „Бранковом

колу”, „Радничким новинама”, „Архиву за филозофију” и припадао социјалистичкој групи ђака. Свирао је виолину у ђачком „Академском оркестру” [95].

После матуре, као најбољи ђак конкурисао је за стипендију у иностранству. Није је добио, те се уписао на Филозофски факултет Велике школе у Београду и положио испите у току два семестра (1897–98). Међутим, студије је прекинуо, јер је био слабог здравственог стања и није подносио хемијска испарења на факултетским вежбама.

Уз помоћ мајке и рођака успео је да обезбеди средства за школовање у иностранству. Уписао се на Медицински факултет у Бечу (1898). Живео је веома скромно, сиромашно. На студијама истицао се вредноћом, те га је проф. Вајберг, шеф Интерне клинике, запазио и водио са собом у лекарским визитама болесника. Године 1904, 18. јула, уручена му је лекарска диплома у којој је писало да „... *Александру Радосављевићу додељују назив и часић докџора целокујне медицине, Гусџав Ешерих, рекџор Универзџиџета у Бечу, и Рудолф Хробак, џромџор*”.

Од стрица је тада добио као награду сто форинти и купио микроскоп. На првом микроскопском препарату, начињеном својом руком, открио је да болује од туберкулозе плућа (што је истовремено било од пресудног значаја за његов рад као лекара) [95].

Вративши се у Србију, Радосављевић је „... *служио ђачки рок у војсци у Ваљеву 1904. џодине*”, како је својеручно уписао у „Службени лист” Медицинског факултета (1946. године). Међутим, на Радосављевићев захтев, шабачка Окружна болница издала је 1924. године уверење да је „... *др Александар Радосављевић био џри овој болници као лекарски џомоћник од 15. аџрила 1904. до 30. аџрила 1905. џодине*”, те је вероватно да је Радосављевић најпре служио војни рок, а затим се запослио у шабачкој болници.

Од 1905. до 1907. године А. Радосављевић је на специјализацији интерне медицине у Бечу на клиници професора Најсера и у санаторијумима Аланду код Беча и Хергасу код Граца, мада је према неким подацима непосредна намера била лечење сопствене туберкулозе плућа. Затим је у Београду приватни и хонорарни лекар Трговачке омладине до 1912. године, како је сам записао у обрасцу „Општи упитник” 17. фебруара 1947. године.

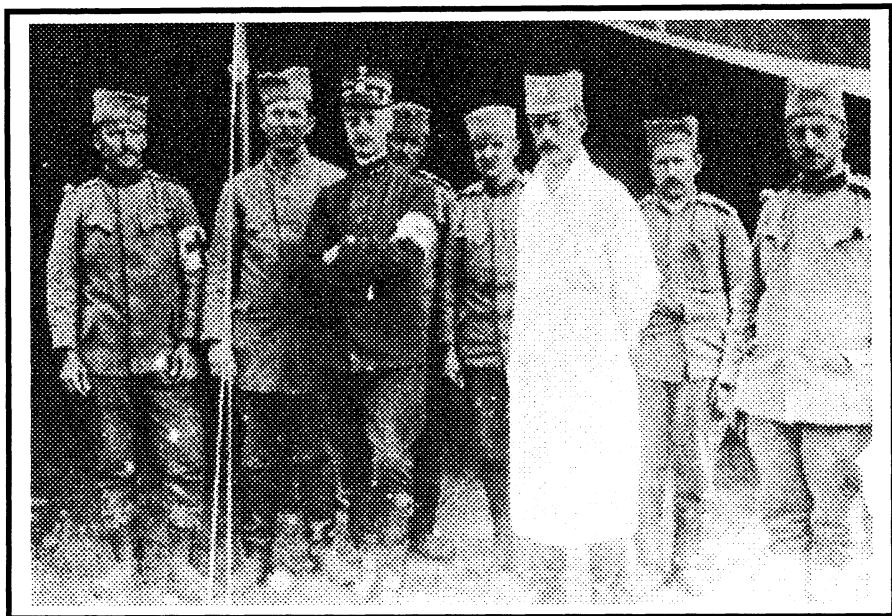
У часопису „Српски архив за целокупно лекарство”, гласилу Српског лекарског друштва које је излазило у Београду, у то време су објављивани садржаји стручних састанака у Друштву, као и имена присутних лекара. Име Александра Радосављевића је први пут записано као учесника групе од 20 лекара који су обишли новоотворени павиљон у Општој државној болници у Београду и затим

одржали Шеснаести радни састанак Српског лекарског друштва 9. јуна 1907. године [112]. Од тада, Радосављевић је био готово редовни посетилац, често и непосредни учесник у расправама или као предавач (први пут 6. новембра 1910. године) на стручним састанцима у Српском лекарском друштву [1]. Први чланак А. Радосављевића „О једном случају акутне левкемије”, у рубрици „Оригинални радови”, објављен је у часопису „Српски архив” године 1911 [4].

Затим настаје прекид, јер од 1912. до 1918. године Радосављевић је седам година на војној дужности у Српској војсци. У својству пуковског лекара, командира пољске болнице Дунавске дивизије, учествовао је у биткама код Куманова и при опсади Једрена. Управник је пољске болнице, коју је претворио у редовну војну болницу у Ваљево, одређену за смештај болесника од пегавца (децембар 1914). Пошто је кроз болницу прошло 29 лекара и пало од исцрпљености или болести, остао је сам и оболео од пегавца. Као реконвалесценту, с миокардитисом, полинеуритисом и отоцима на ногама, одобрено му је дуже боловање, али је већ после десет дана, у недостатку лекара, постављен за лекара Штаба Врховне команде и личног лекара војводе Путника, тешко оболелог од емфизема плућа [95]. На тој дужности је био и за време повлачења војске кроз Албанију. Пратећи војводу Путника, Радосављевић је стигао у Санџовани ди Медуа, а одатле прешао у Бари, затим на Крф. На Крфу, године 1915, референт је Санитета Војне команде, радећи уједно при француској и италијанској Санитетској мисији (Болница Ахилејон и Бактериолошка лабораторија професора Каstelанија на Крфу). У тзв. „Кондуит листи”, службеном војном обрасцу, испуњеном на Крфу 6. октобра 1917. године, уписано је „... да се др Александар Радосављевић, рез. саниџ. мајор, рођен 26. августа 1878, Београд, одликује Златном медаљом за ревносну службу и Крстом Милосрђа у рату 1912–13, Белим Орлом ивишој сипеиена 1915. године”.

Радосављевић је, вероватно пратећи војводу Путника, доспео у Ницу септембра 1916. године. Годину дана после смрти војводе Путника (у Ници 17. маја 1917. године) и смрти своје мајке (у Београду, 1917), Радосављевић се венчао с кћерком Путниковом. У препису Извода венчаних Срба у Ници и околини, издатог 30. јула 1918. године у Ници, пише:

„Др Александар Радосављевић, лекар из Београда, син поч. Димитрија Радосављевића и Марије, бившег трговца из Београда, рођен у Будим-Пешти 14/26. августа 1877. године и Радојка Пушник, кћи поч. Радомира Пушника и Љубице, војводе из Београда, рођена 28. марта 1892. године, обоје вере источно-православне, Срби, сипујају у први брак 22. јула 1918. године у Руској цркви у Ници. Кум,

Др Александар Радосављевић на Крфу 1915. године

Слободан Јовановић, проф. Универзитетна из Београда; старијко, Драгућин Пројић, адвокат из Београда; свештеник, пој Боџомир Љ. Пејровић, парох великојовићевски у Ресави, војни и избељички свештеник Нице и околине”.

Најмлађа кћер Путникова, Радојка, од тада супруга Александра, школовала се у Русији у Женском интернату у Смолном. Била је незаменљив пратилац своје оцу: с њим се налазила 1914. године у Глајхенбергу (Аустро-Угарска), када је почео Први светски рат, с премореним и тешко оболелим војводом прешла је Албанију, уз њега се налазила на острву Крфу и у Ници, све до његове смрти [99]. Живела је у складном браку с Александром, кога је надживела, и умрла 1983. године.

Године 1918, после Путникове смрти, Радосављевић је придодат нашој Војној делегацији у Паризу, где у слободним часовима ради у Пастеровом институту, у Серолошкој станици у Војној болници Вал де Грас с др Рубинштајном и на клиници код проф. Видала. У том периоду настале су две научне публикације [5, 6], први чланци Радосављевића објављени у иностраним часописима (1918. и 1919. године). Према неким подацима [97], он је тада специјализовао фтизиологију код проф. Е. Сержана, што међутим није изричито навео у својој молби за запошљавање, касније поднесеној.

После повратка у земљу, крајем 1918. године, постављен је за шефа Унутрашњег одељења Опште војне болнице у Београду, где је био све до јуна 1919. године, када је постављен за лекара Опште државне болнице у Београду. Наиме, 21. јуна 1919. године А. Радосављевић је поднео молбу министру народног здравља за постављење за секундарног лекара на Унутрашњем одељењу Опште државне болнице у којој наводи да жели клинички рад. У молби пише да је провео:

„...1) две године на клиници проф. Хајсера у Бечу; 2) пола године на клиници проф. Трефелмахера у Бечу; 3) једну годину у Санаторијуму за туберкулозне у Аланду код Беча; 4) једну годину у Санаторијуму за туберкулозу у Хергасу код Граца; 5) гођово сваке године дуже или краће време на интерним клиникама Беча, Париза, Берлина и практички радио како на болесничкој институцији тако и у хемијским, бактериолошким и серолошким лабораторијама.”

Пошто је демобилисан, већ 25. јуна 1919. године је Указом краља Петра Првог постављен за секундарног лекара на Унутрашњем одељењу Опште државне болнице у Београду.

Интересантно је да су тек 1. јануара 1923. године Управа фондова Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и Дирекција санитетских фондова известили Универзитет у Београду *„... да је Указом од 25. јуна 1919. године постављен др Александар Радосављевић за секундарног лекара на Унутрашњем одељењу Опште државне болнице, с годишњом платом од 2250—...”* Међутим, нисмо открили који су разлози оваквом административном односу према Радосављевићу.

Већ новембра 1919. године Радосављевић учествује на Ванредној скупштини Српског лекарског друштва [113] и наставља скоро редовно да присуствује и учествује у раду своје професијске организације, као и да објављује чланке у часопису „Српски архив за целокупно лекарство”.

Др Радосављевић пише, 25. окт. 1920. године, Физикату Управе града Београда:

„...на позив, да поднесем доказе о својој лекарској специјалности, час ми је извесити: докумената немам, јер ми је сва имовина до најмањег парчета пројала при бомбардовању Београда 1914. године када ми је цео стан (кућа асистента Викторовића на Теразијама) потпуно уништен и сштићен. Године 1904. до 1907. провео сам на клиници проф. Хајсера и проф. Кенфелмахера у Бечу, као и у Санаторијуму Хергасу (код Граца), где сам се посветио специјалном проучавању унутрашњих болести и туберкулозе, што могу сведоцима доказати”.

Поводом ове молбе, већ 4. новембра исте године, Санитетски савет за Србију донео је одлуку „... да је досадашњи рад *г. др А. Радосављевића, као специјалисте за унутрашње болести и туберкулозу познати, те је Санитетски савети на основу тога, мишљења да се г. др Радосављевићу може признати право на специјалност за унутрашње болести*”. Министар народног здравља је ту одлуку потврдио 27. новембра 1920. године.

У часопису „Српски архив” проф. Радосављевић наставља да објављује своје чланке од 1920. године [7, 8, 9, 10, 11, 114, 115].

На стечај Ректората Београдског универзитета, расписаног 26. новембра 1921. године, пријавио се А. Радосављевић за ванредног професора за Катедру интерне медицине, „...и то специјално за патологију плућа”. Следеће, 1922. године, 18. априла, према Регистру Ректората Универзитета у Београду, ректор моли министра просвете „... да потврди избор *Савешта Медицинског факултета, на седници од 1. априла ове године, за ванредног професора Интерне медицине госп. др Александра Радосављевића, који је Универзитетско веће у седници својој од 4. априла ове године усвојило*”. Указом краља др Радосављевић је постављен за ванредног професора Медицинског факултета 2. маја 1922. године.

Године 1923. основана је на Медицинском факултету у Београду Трећа интерна клиника и за управника је изабран А. Радосављевић. Клиника је била смештена у дрвеним баракама, на простору где се сада налази Институт за рак.

Од тада, до почетка Другог светског рата (у току 18 година), настаје период у коме је проф. Радосављевић објавио две трећине својих радова. То је период његове највеће активности.

Године 1927, 23. јула, др Радосављевић се обраћа управнику Опште државне болнице: „... *часи ми је умољиви за дејство, да ми се одобри одсуство од четрдесет пет дана, које бих употребљивао у сврху специјалних студија у унутрашњостима...*” Међутим, нисмо дошли до подробнијих података какве студије су биле у питању и где су обављене.

Иницијативом проф. Радосављевића основано је 1928. године фтизиолошко друштво у Београду, чији је био председник све до 1941. године [114].

Године 1929, 16. јула, професор Радосављевић извештава ректора Универзитета о студентском успеху на испитима:

„...*одличан ниједан, врло добар 30 посто, добар 48 посто, слаб 22 посто. Као и ранијих година, тако и сада још увек непријатно да је недовољно оштре образовање студентима, занемаривање форме у изражавању, непознавање српских језика, нарочито латинског.*”

Ректор Универзитета у Београду извештава министра просвете 13. новембра 1929. године о избору А. Радосављевића за редовног професора:

„Част ми је, у смислу чл. 16 Закона о Универзитету и чл. 56 Ошине уредбе Универзитета, доставити вам на потврду избор г. др Радосављевића Александра, досадашњег ванредног професора, за редовног професора Интерне медицине Медицинског факултета.

Г. Радосављевић изабран је на седници Савета Медицинског факултета од 12 јуна текуће године, већином гласова, а на предлог г. г. проф. Игњатовског Александра и Нешића Ђорђа. Универзитетски савет се сложио с избором и упутио га Већу, које је оснажило избор на својој седници од 28. октобра текуће године, дајући кандидату 59 гласова, против ниједан, уздржало се три.”

Тек Указом краља, од 25. марта 1930. године, „...унапређени су досадашњи ванредни професори у редовне професоре А. Радосављевић, М. Костић и Р. Станковић, Д. Антић”. Али је краљева одлука донесена четири године касније:

„Александар Први, по милости божјој... унапређујемо на Медицинском факултету за редовне професоре Радосављевића др Александра, Косића др Миливоја, Антића др Димитрија. У Београду 30. априла 1934. године. П. бр. 14439/34.”

Године 1930, 23. марта, Радосављевић извештава декана Факултета да је „...болешћу спречен да за неко време врши своју дужност наставника и члана факултетског Савета”. Међутим, већ 30. маја, Савет Медицинског факултета у Београду изабрао је Радосављевића за декана факултета (за продекана Ђорђа Ђорђевића). Већ 17. јула, Радосављевић извештава ректора Београдског универзитета „да ће од 17. јула до 4. августа текуће године бити на путу по Јужној Србији”. Нажалост, остао нам је непознат циљ и овог путовања, мада би се могло претпоставити да је путовање било у вези с испитивањем маларије да није, већ 24. јула, Радосављевић тражио од управника Болнице двомесечно одсуство ради одмора и лечења од 1. августа т. г.

Општа државна болница извештава Министарство социјалне политике и народног здравља, Санитетско одељење 17. марта 1932. године:

„У вези наређења пога Министарства од 10. марта 1932. год. Урива је част извести да је проф. др Радосављевић Александар предао дужности шефа Туберкулозног одељења новоосишављеном в. д. г. др Милошевићу Миливоју.”

Године 1933/34. декани (два декана) Медицинског факултета у Београду су проф. др Рихард Бурјан и проф. др Александар Радосављевић, а 1934/35. проф. др Александар Радосављевић и проф. др Ђурица Ђорђевић [97].

На позив А. Радосављевића, сакупили су се 1. октобра 1933. године фтизиолози из целе Југославије и у Београду основали Југословенско фтизиолошко друштво, бирајући га за првог председника друштва.

На Првом конгресу Југословенског хируршког друштва у Београду крајем априла 1934. године, А. Радосављевић излаже сопствена искуства хируршког лечења плућа и плеуре [47]. Одмах затим, 10–13. маја, одржана је Прва годишња скупштина Југословенског фтизиолошког друштва на Брестовцу крај Загреба, у Љубљани и Тополшици [126], под председништвом А. Радосављевића. Главни реферат на скупштини-конгресу о потреби клиничке класификације туберкулозе одржао је А. Радосављевић [45, 46, 123]. Том приликом, он је изабран за члана Надзорног одбора Друштва.

У извештају Ректорату, декан Радосављевић пише о раду на Медицинском факултету за 1933/34. годину на преко 30 страница. У делу Извештаја о настави је написао:

„У зимском семестру рад је обављен несмејано, иако да су одржана сва објављена предавања и вежбе. У летњем семестру било је прекида у раду због нереда на Универзитету, ие је програм изведен само нејојшнуо. Предавања и вежбе били су увек добро посегнени. Осим редовног рада са студентима, у јесен, пре почетка школске године одржан је курс за практичне лекаре...” У одељку Успех и испити, др Радосављевић пише за свој предмет „... да се на испити пријавило 27 студената, од којих је положило 18, а 9 одустало. Од 18 који су положили испити, било је 13 с врло добрим успехом (8–9), а 5 с добрим успехом (6)”.

Године 1935. Радосављевић извештава другог декана Медицинског факултета да је оболео, тако да за дуже време неће бити у стању да врши своју дужност наставника и декана, „... ие молим за дејство да ми се одобри јојребно боловање према приложеном лекарском уверењу и ио 40 дана ...” Приложено уверење потписао је проф. К. Годоровић.

„Лекарска комора у Београду, бр. 89 од 22. маја 1935 г. у Београду.

Лекарско уверење

Др Александар Радосављевић, година 57, професор универзитета.

Данас смо прегледали проф. Радосављевића и нашли да болује:
 1) Од артритиса са периартритисом десног скочног зглоба са отоком, болом, повишеном температуром (38 степени); 2) Хипертрофије срца, нарочито левог са појавом стенокардије и диспное; 3) Телесне и нарочито нервне изнурености јачег степена.

Мишљења смо да је ради лечења пошребно одобрити др Радосављевићу три месеца боловања.

Косиа Годоровић”

У часопису „Српски архив” најављено је [92] да се, под покровитељством Тормакинове фондације, у Брислу одржава Седми интернационални медицински курс за усавршавање од 12. до 19. септембра 1935. године, као и да ће као предавач учествовати проф. А. Радосављевић с темом о хуморалној патологији палудизма. Међутим, нема података да је курс одржан односно да је проф. Радосављевић у њему учествовао.

Године 1936, 22. маја, Радосављевић моли декана Медицинског факултета да му се одобри одсуство од 30. маја до 3. јуна тек. год. ради учешћа на Другом југословенском конгресу против туберкулозе у Сарајеву.

Године 1937, 7. јуна, као шеф Другог одељења за унутрашње болести Опште државне болнице, А. Радосављевић обраћа се Управи Опште државне болнице:

„Како се Трећа интерна клиника, по решењу Универзитетске управе, има ових дана да пресели у просторије бившег Анастомског института и да напусти Друго унутрашње одељење Опште државне болнице, у коме је до сада била смештена, чисти ми је умолиши да се разреши дужности шефа Другог унутрашњег одељења.

Користи се овом приликом да Министарству социјалне полиције и народног здравља изразим своју дубоку захвалност што је Трећој интерној клиници, од њеног оснивања пре 15 година па до данас, дало могућност за рад доуштивши да се она смешти у Другом унутрашњем одељењу Опште државне болнице. Тако исто сам захвалан Управи Опште државне болнице што је, увиђајући пошребе београдског Медицинског факултета, широкогрудно свагда излазила у сусрет Трећој интерној клиници.”

Исте 1937. године излази из штампе први уџбеник о болестима плућа у нас, који је припремио А. Радосављевић [68, 106, 107]. Ово капитално дело аутор је у току немачке окупације прерадио и проширио и десет година касније објавио као уџбеник о болестима плућа [69, 109], које је убрзо доживело и друго, проширено издање (1951. године) [110].

Године 1938, 22. јануара, деканат Медицинског факултета је обавештен да је Савет Медицинског факултета, на својој седници од 18. ов. м. изабрао за члана Надзорног одбора Клиничке болнице проф. А. Радосављевића.

Године 1938, 15. јула, А. Радосављевић обавештава Деканат да ће време распуста делом провести на Приморју (Нови Винодол), почев од 20. јула, а 17. јула тражи од Ректората Универзитета да му изда одобрење да може визирати пасош за путовање у иностранство – у Италију заједно са супругом Радојком, на којем ће бити до 25. септембра исте године.

Следеће, 1939. године, 29. јула, извештава Деканат да ће од 1. августа боравити ван Београда – на Приморју, а 21. јануара 1941. године, деканат Медицинског факултета извештава Ректорат Универзитета да је Савет Медицинског факултета, на својој седници од 15. јануара т. г., изабрао поново старе чланове Надзорног одбора Клиничке болнице проф. др А. Радосављевића, др М. Амброжића и др В. Арновљевића.

Период немачке окупације А. Радосављевић је провео у Београду. Ево шта документи говоре о томе.

Већ 30. децембра 1941. године, министар просвете, В. Јонић, одобрава А. Радосављевићу у сврху лечења шестомесечно боловање због пнеумоније. У току следеће, 1942. године, 18. јуна, издат је реверс:

„Главна конџирола њимила је данас од Министарсџива њпросеџије решење бр. 8451 од 6. марта 1942. године о њосџављењу за редовноџ њрофесора Медицинскоџ факулџиџија у Беоџраду, с њравима чиновника друџе џрупе њрвоџ сџеџена, Радосављевића д-ра Александра, редовноџ њрофесора на расџолаџању исџоџ Универзџиџиџија.”

Међутим, већ 26. јуна А. Радосављевић се обраћа деканату Медицинског факултета у Београду:

„... Како је сџање моџа здравља и сада џтакво да ми још увек онемоџућава обављање моје дужносџи часџи ми је умолиџи за деџсџво да се њо исџеку садашњеџ боловања (23. јул џ. г.) одобри њродужење исџоџ.” Већ 16. јула 1942. године пензионисан је А. Радосављевић на предлог министра просвете, коме се замерио [95], а по одлуци председника Министарског савета:

„Одлучуџем да се Радосављевић др Александар, редовни њрофесор Медицинскоџ факулџиџија Универзџиџиџија у Беоџраду, сџаџи у џензију с њравом на џензиџске њпринадлежносџи.

М. П. Недић, с.р.”

Проф. Радосављевић је све ово време водио Трећу интерну клинику. Међутим, 5. августа 1942. године обављена је примопредаја дужности између управника Треће интерне клинике др Александра

Радосављевића и доцента в. д. управника клинике др Јеврема Недељковића, а 27. августа разрешен је дотадашње дужности А. Радосављевић, редовни професор Универзитета и управник Треће интерне клинике.

Како А. Радосављевић наводи у обрасцу „Општи упитник” (17. фебруар 1947), „... За време окупације проучавао је и средио градиво за други део уџбеника интерне медицине (Плућне болести), који је и довршио углавном”.

Године 1945, 4. јула, Медицински факултет обавештава Трећу интерну клинику:

„Одлуком Министарства просвете, Персонално одељење, бр. 7570 од 26. јуна 1945. године, преузети су на Медицински факултет: 1. Др Александар Радосављевић, за редовног професора, друге положајне групе, првог степена; 2. Др Јеврем Недељковић, за редовног професора, друге положајне групе, другог степена; 3. Др Владимир Сјужић, за ванредног професора, треће положајне групе, другог степена.

В. д. декан Медицинског факултета, Пејар Мајавуљ с.р.”

Тада је проф. Радосављевић био у 69. години живота.

Године 1947, 17. фебруара, у обрасцу „Општи упитник”, Радосављевић је уписао, између осталог:

„... да је решењем министра просвете 25. јуна 1945. године враћен на положај редовног професора и управника Треће интерне клинике Београдског Универзитета, где се и данас налази. Руководи целокупним стручним и административним радом клинике, настојава на усавршавању лекарског особља, држи предавања студентима и обавља (у заједници с асистентима) практичне вежбе. Политиком се није бавио”.

Године 1949, 29. септембра, написана је политичка карактеристика за проф. Радосављевића. Наводимо је у целини:

„Одличан је стручњак. Свој предмет добро познаје и прати и даље. Пре рата сматран је најбољим клиничарем на Факултету и у земљи. Објавио је до сада око 50 научних студија из области медицине у нашим и страним (француским, италијанским и немачким) часописима и архивима. Издао је 1937. године први део медицинског уџбеника, чији је други део у штампи. Одличан је предавач и предавач. Један од најбољих на Факултету.

Пре рата је био члан Социјал-демократске странке. У младости је сарађивао с Драгишом Лайчевићем и писао у социјалистичким листовима. Касније се пасивизирао политички због ушцаја жене, великосрпкиње и реакционарке, ћерке војводе Пушника. За време окупације држао се по страни. После Ослобођења пасиван,

али је незадовољан својим положајем и утицајем на развој Факултета. Превише је заузет на клиници и писањем уџбеника. Доста попушта у раду због старости и изнемоглости. Иначе, извршава сва наређења власи колико његове моћи досежу. Лично је изванредно поштен човек и научни радник. Услед старости постојао је бојажљив и повремено изражи да му се објасне поједина политичка питања.

Раније је ишао у иностранство на међународне конгресе (Бордо 1923, Париз 1929, Брисел 1934). Говори француски и немачки.

Године 1951. Југословенска влада га је наградила високом новчаном сумом и Орденом рада првог реда, а 1955. године Научна књига је издала Радосављевићеву књижицу–уџбеник „Туберкулоза плућа” [70, 111], последње његово објављено дело.

За дописног члана Српске академије наука проф. А. Радосављевић изабран је 1951. године, а за редовног 1955. године [95], мада је свој животни опус завршио десетак година пре тога.

Проф. Радосављевић је последњу годину живота провео у својој клиници као болесник, с веома израженим дифузним артериосклеротичним и артритисним променама. Умро је 14. фебруара 1956. године.

СТРУЧНЕ И НАУЧНЕ ПУБЛИКАЦИЈЕ А. РАДОСАВЉЕВИЋА

Прве медицинске чланке је А. Радосављевић објавио 1911. године и то су били „казуистички радови”, како су их проф. Д. Антић и Р. Станковић сврстали у својој „... оцени радова др А. Радосављевића, поднесеној Савету Медицинског факултета у Београду 14. фебруара 1922. године, на основу расписаног стечаја Ректората Београдског Универзитета Бр. 3751 од 26. новембра 1921. год., који се пријавио за ванредног професора за катедру Интерне медицине, специјално за патологију плућа”.

Наиме, реч је о шест прилога, објављених у виду записника дневног реда са састанка Српског лекарског друштва. Први такав прилог штампан је у часопису „Српски архив за целокупно лекарство” као „...рад А. Радосављевића 'О вредности специфичне терапије туберкулозе' [1], саопштен поводом предавања А. Павићевића 'Лечење туберкулозе у санаторијумима'...”

Већ у овом, Радосављевићевом чланку-првенцу, види се јасно необично свестрана и потпуна обрада предмета рада, што ће бити основна одлика свих касније објављених чланака. Мада А. Радосављевић у овом прилогу изричито каже: „...да поводом дискусије о специфичној дијагностици и терапији тбц. изнесем у кратко резул-

тате, које сам имао применом специфичних препарата...”, он на скоро пет страница часописа наводи резултате примене туберкулина код 44 особе оболеле од туберкулозе плућа и резултате примене тзв. Марморекова серума код 11 особа с „хируршком туберкулозом”. Осим до детаља описаних резултата, наводи механизам дејства препарата али и резултате других аутора у свету, а закључак је тако јасан и одлучан да читаоца оставља без икакве сумње. Заиста, веома много, данас би се рекло и несразмерно много, за „укратко приказивање” резултата у дискусији поводом предавања. У наредним свескама часописа „Српски архив”, заредом у истој, 1911. години [2, 3], реч је о приказу болесника из различитих области интерне медицине („Један случај миелогене левкемије с приказом болесника и препарата крви” и „Случај декстрокардије са бронхиектазијама – приказ болесника”). Следећи „казуистички рад” је међутим објављен у рубрици „Оригинални радови” [4], мада је и он без података из литературе. Остали чланци из ове, казуистичке групе радова објављени су у истом часопису, али тек (1920. године) после завршетка Првог светског рата („Случај амбног апсцеса јетре” [7], „Случај церебралног облика маларије” [8], „Један случај *Encephalitis lethargica*” [9] и „Један случај акутне лимфоидне леукемије” [10]).

Ови Радосављевићеви „Прикази болесника”, како се то данас класификује, тако су сачињени да и сада могу да послуже као пример за чланке у овој рубрици, како у погледу обима, тако и у погледу садржаја и језика прилога, што се не може рећи за чланке других аутора, објављених заједно са Радосављевићевим. Интересантно је да су се ови прикази болесника односили на оне области интерне медицине којима се А. Радосављевић касније бавио и истраживао и о којима је написао низ веома значајних научних радова.

За формирање научноистраживачког лика А. Радосављевића су пре свега биле од значаја његове природне надарености: висока објективност односно поштење, истрајност или боље рећи упорност, неограничена и непрестана критичност. Али, од исто тако великог значаја за његов развој било је то што је медицинске студије обавио у једном од светских медицинских центара у то време, у Најсеровој клиници у Бечу, а специјализацију у Видаловој клиници у Паризу. Најзад, паралелни рад, истовремено на болничком одељењу и у клиничким лабораторијама (бактериолошкој, хематолошкој, биохемијској) у току студија, за време специјализације и у читавом свом раду касније, А. Радосављевић је прихватио као једину и праву могућност рада на клиници, што му је омогућило да добије веома широк и поуздан увид али и критички став у свакодневним клиничким дилемама и непознаницама. То је и сам истицао као

значајну могућу предност научника клиничара пишући некролог Марселу Лабеу: „...он је у својој личности спајао сјајне одлике оштроумног посматрача и интуицију искусног клиничара с темељитошћу научног критицизма, заснованог на проверавању својих опажања и закључака ексактним методама анатомске, микроскопске и хемијске анализе” [85].

Проф. А. Радосављевић је објавио 70 чланака стручне, научно-стручне и научне вредности, књига (уџбеника) и брошура и пет чланака популарног научно-стручног садржаја. Све што је публиковао (односи се и на уџбенике) било је плод његове сопствене одлуке од почетка до краја, личне припреме, концепције и рада: писао је искључиво о ономе што је сам стварао. Наиме, од свих 75 публикација, А. Радосављевић је у свега две публикације други аутор. (Реч је о два рада с Бернштајном у Паризу, објављеним 1918. и 1919. године [5 и 6]). У свим осталим радовима А. Радосављевић је или једини аутор (у 55 радова) или први аутор с једним сарадником (у 15) односно с два или више сарадника (три рада). Друга особеност Радосављевићевих публикација јесте обим чланака (број страница): једна трећина објављених је на просечно двадесет страница. Чак и чланци објављени (1923–1926. године) у водећим европским часописима били су обимни: на пример, у немачком Часопису за имунолошка истраживања и експерименталну терапију [12] – 17 страница, или у Часопису за целокупну експерименталну медицину – 33 [14], или у Бечком архиву за унутрашње болести – 40 [34], у париским Аналима института Пастера – 23 [38], и у италијанском часопису Хормони – 42 странице [57]. Посебна издања (посебни отисци) више чланака су стога биле у ствари брошуре [29, 33, 56, 63, 65, 66].

Објављена дела А. Радосављевића могу се по садржају сврстати у две групе: групу радова из области пулмологије и групу радова из свих других области интерне медицине.

У групи радова из области изван пулмологије, биографи А. Радосављевића [91 – 98, 100] издвајају радове (а) о седиментацији еритроцита, (б) о односима слезине и полних жлезда, (в) о алерголошким и имунолошким појавама у маларији и туберкулози:

а) Испитујући дијагностичку вредност седиментације еритроцита Радосављевић је изучавао чиниоце који утичу на брзину седиментације. У више клиничких и експерименталних огледа (у серуму маларичара и болесника с иктерусом, у ексудатима и трансудатима, у ликвору) открио је да брзина таложења еритроцита зависи од физичко-хемијске структуре крвне плазме. Радове из ове области Радосављевић је објавио у европским (француским и немачким) часописима, водећим у то време [14, 21, 22, 23, 41]. Његово тумачење

да је за брзину седиментације еритроцита од највећег значаја однос албуминске и глобулинске фракције у крви навели су Лихтвиц, у свом удбенику „Клиничка хемија”, и Рајхел, у књизи „Blutsenkung” (Беч 1936) [93].

б) Изучавања функције слезине и односа слезине и полних жлезда А. Радосављевић је започео пошто је, као врсни клиничар, уочио поремећај и застој у развоју код особа с увећаном слезином. Стога је испитивања усмерио ка корелацији ендокрине функције слезине, до тада сасвим непознате активности овог органа, и функције полних жлезда, проверавајући клиничке налазе огледима на животињама. Описао је посебну нозолошку јединицу и доказао да је реч о посебном клиничком синдрому назвавши га спленогени инфантилизам [24, 25, 32, 40, 57, 58, 95, 102, 108]. Његове налазе, као и вредност спленектомије у терапији оваквог хипогонадизма, коју је примењивао у пракси [31], касније су проверили и потврдили научни радници у нас и у иностранству (Сауербрух, Хевер Г. Ф., Лауда Е., Полнар, Сахаров, Верчелини, Сендрел-Лесер и многи други) [93, 100]. Доказао је да није тачна распрострањена тврдња да се на основу адреналинске еритролимфоцитозе може просуђивати о квалитету слезине. Ове налазе су касније потврдили други аутори, а Е. Лауда их је сматрао веома значајним (*Physiologie der Milz*) [93].

в) Од веома великог значаја су радови проф. Радосављевића у области алергологије и имунологије. Судићи према броју радова из ових области (11 чланака) и по томе што се овим проблемима бавио све време, до краја живота, могло би се рећи да су те области медицине биле од највећег интересовања за А. Радосављевића као истраживача и научног радника. Он је као лекар своју активност усмеравао ка најзначајнијим проблемима здравља у народу (најпре маларија, затим туберкулоза), али је као научни радник непрекидно настојао да упозна однос организма човека према спољашњој агресији, болести (алергија, имунологија), о чему је међу првима, ако не и први, писао у нашим часописима (у „Српском архиву” и „Медицинском прегледу”). Наиме, већ у почетку свог лекарског рада, запажања у вези с нападима грознице код болесника од маларије изазвала су код њега сумњу да су непосредни узроци напада токсично дејство плазмодијума и састојци распаднутих еритроцита, како се у то време сматрало. Своју сумњу је дуго проверавао и објавио резултате клиничких, лабораторијских и експерименталних испитивања. Најпре је указао на значај прогресивног опадања концентрације комплемената у крви маларичара и своја открића објавио 1923. године у тада најпознатијем научном часопису у Европи [12, 101]. Затим је, у лабораторијским условима, изучавао однос

маларије и брзине седиментације еритроцита, количине беланчевина у крви, колоидно-осмотско стање крви [13, 14, 100]. Најзад, после петогодишњег истраживања, закључује да су у питању имунобиолошки механизми код маларије [27, 28, 35, 103, 118], да маларички напад није узрокован токсинима које луче плазмодије, већ да је последица и израз преосетљивости инфицираног организма према антигену липоидне природе, који се у телу оболеле особе ствара распадом еритроцита, тзв. аутоантиген или ендеген [93]. На крају, несумњиво је показао да су маларички напади алергијска појава [61, 62]. Ове резултате су користили и наводили многи стручњаци у својим радовима (Цимерман, Тарчев, Гутајева, Шилинг, Јакобовски, Моцна) [93].

Алерголошка и имунолошка истраживања А. Радосављевић затим наставља у пулмологији [30, 60, 61, 63]. Аналогно закључцима о улози секундарних антигена у току маларичких напада, покушао је да истим механизмом објасни различита клиничка и патолошка стања, туберкулозу плућа, и фтизу. Како сам пише, „...док је представник туберкулозе гранулациони чворић последица непосредног дејства бацила на ткиво плућа, дотле се битна одлика фтизе (размекшање казеозне масе) од већине меродавних патолога приписује алергијској реакцији, која настаје сусретом туберкулозног антигена с одговарајућим антителима...” [94].

Мада је као лекар интернист и шеф интерне клинике у својим чланцима, посебно у почетку свог лекарског рада, обрађивао проблеме из скоро свих интернистичких дисциплина [8, 11, 18, 20, 39, 42, 43, 48], проф. Радосављевић се касније све више усмеравао ка пулмологији, у којој је и дао најобимнија дела (учбеници [66, 67, 69, 70], брошуре [64, 65, 68]).

У области пулмологије највећи број његових радова односи се на туберкулозу плућа [1, 15, 16, 19, 25, 27, 30, 34, 37, 38, 44–47, 49, 51, 52, 54, 59–61, 70], која је у његово време била најтежи здравствени проблем у народу, а мањи број радова је из осталих области пулмологије (инфлуенца [11, 111, 112], рак плућа [66], апсцес и гангрена плућа [64, 68, 104, 105], бронхијална астма [31], пнеумокониозе [53, 56]).

О туберкулози плућа најпре је писао о вредности специфичне терапије туберкулозе (први његов објављен чланак, 1911. године [1]) и о организацији борбе против туберкулозе [19]. Улазећи све више у суштину ове болести, расправља о имунитету и имунизовању против туберкулозе [26, 29], да би већ 1928. године указао на значај превентивне вакцинације против туберкулозе по Калмеу [26, 37]. Пошто је стекао искуство применом вакцине бе-се-же,

Радосављевић са својим сарадницима објављује већ 1930. године да Калмеова вакцина није опасна већ да је корисна [33], што у неколико чланака упорно понавља и доказује [37, 38]. Захваљујући пре свега њему Београд је постао један од пионира у широкој примени вакцинације по Калмеу [92].

Проф. Радосављевић је интензивно радио на класификацији туберкулозе. Најпре је у свом раду користио класификацију према Барду, затим допуњену према Ранкеу, да би на крају предложио своју измену Бард-Пиериове класификације [45, 46, 123]. Према овој допуни, проф. Радосављевић не признаје клиничку аутономност бронхитичним облицима, нити облике групише према локализацији патолошких промена у плућном паренхиму, у интерстицијумском ткиву, у бронхијама и у плеури; он све облике плућне туберкулозе сврстава у шест група према тенденцији и исходу анатомских промена, према клиничкој слици, према еволуцији и прогнози болести. Свака група се дели у подгрупе. Фиброзне облике одваја од милијарних облика у засебну групу; Бардовим облицима додаје конгестивни и склеротични облик [93], као и облик који је сам уочио и именовао (*Tbc fibrocavosa ad latentiam vergens*) [121]. Таква класификација, с извесним изменама, одмах је прихваћена у нашој средини, а и делом у иностраној медицинској литератури. Нешто измењена, она се у нас и данас користи.

Радећи на овим проблемима, за проф. Радосављевића су непрекидно од интереса и суштински проблеми туберкулозе плућа, које разматра у виду ендогених корена фтизе [51], у виду имунитета и алергије [60], хистамина и антихистамина у патологији туберкулозе [61]. Сва своја искуства у овој области проф. Радосављевић је унео у уџбеник „Туберкулоза плућа” за студенте Медицинског факултета 1953. године [70, 111].

Још 1936. године, у издању Југословенских медицинара у Београду, у техничкој изради Драг. Т. Ђурђевића, студента машинске технике, штампана је књижица под насловом „Предавања др Александра Радосављевића – Патологија плућних болести”, на 519 страница. У једном примерку ове књижице, коју је проф. Радосављевић даровао Библиотеци Треће интерне клинике, на првој страници је својом руком исписао: „Ово су предавања у виду ескриптае (табака) из године 1923”. Међутим, већ следеће 1937. године излази у издању Геце Кона уџбеник А. Радосављевића „Општа патологија, дијагностика и терапија плућних болести [63], прво и значајно дело у нашој средини за ову медицинску област”. О књизи се одмах веома похвално писало, као на пример „...да је практични значај књиге несумњив. Када се пажљиво прочита цела

књига немогуће је замислити да је и студентима и лекарима, за које је написана, остало нечега ма и најмање нејаснога у погледу суштине и извођења описаних метода, а то је по нашем мишљењу и највећа похвала која се може изрећи за један уџбеник". [106]. Други референт [107], на другом месту, каже „...да је наша медицинска књижевност обogaћена једним делом за које се одавно осећала потреба. Аутор је сабрао, попунио и обрадио у логичку и органску целину обиман материјал који је обично разбацан и делом теже приступачан. У критичком одабирању ослања се на лично искуство, гдегод је било могуће, дајући предност оним схватањима и методима о чијој се исправности и вредности сам осведочио. Ни лични погледи и властити методи нису занемарени, што чини да књига утиче непосредношћу. Иако, по речима самог аутора, дело превазилази обим уџбеника, оно има све ознаке доброг уџбеника: градиво је методички распоређено, стил је јасан, дефиниције прецизне, поједини одељци су изразито дидактичког значаја". Десет година касније, 1947. године, „Просвета” штампа прерађено, делом допуњено прво издање познате и већ давно распродате „Опште патологије и терапије плућних болести” под насловом „Плућне болести” у три хиљаде примерака. „Оно што овој књизи даје обележје једног одличног уџбеника јесте, пре свега, изванредно брижљива стручна обрада врло обилног материјала, који је, сажето али складно, тако распоређен да се одмах види шта је главно, а шта споредно...”, каже проф. К. Тодоровић у приказу књиге [109]. И већ 1951. године „Медицинска књига” издаје друго проширено издање, о чему проф. Спужић пише [110]: „У трећем поглављу посвећеном дијагностичком поступку, аутор уводи студента у све елементарне дијагностичке методе: узимање анамнезе, инспекцију, перкусију и аускултацију, тако важне за плућне болести. Одељак о перкусији и аускултацији магистрално је обрађен. У недостатку уџбеника из пропедевтике, ово поглавље је од највеће користи нашим студентима. Обрасци физикалних синдрома дају схеме типичних физикалних налаза у разним плућним болестима”.

А. РАДОСАВЉЕВИЋ КАО ЛЕКАР

Захваљујући томе што се А. Радосављевић одмах после повратка из Шапца у Београд (1906. године) учланио у „Српско лекарско друштво” и што је часопис овог друштва, „Српски архив за целокупно лекарство”, штампао записнике са састанака Друштва у то време, као и имена присутних лекара (нажалост, само до 1925. године), остало је забележено више података о раду А. Радосављевића у његовој професијској организацији.

До почетка Првог светског рата А. Радосављевић је присуствовао релативно малом броју састанака Друштва, просечно пет до десет пута у току године (одржавано је педесетак састанака годишње). Најчешће је долазио да чује кога од иностраних предавача (Карла фон Нордена из Беча, Ерлиха из Франкфурта на Мајни, на пример) или на састанак у част знаменитог колеге (др Јована Данића, проф. Силабе). У почетку није узимао реч у расправама, али је 1911. и 1912. године одржао четири предавања (прикази болесника) [1–4]. Био је присутан на једном од последњих редовних састанака Друштва пре почетка Првог светског рата.

После завршетка рата А. Радосављевић је на Ванредном скупу Српског лекарског друштва 20. новембра 1919. године у Београду [113]. Од тада је знатно чешћи учесник његових редовних састанака (десет до двадесет пута у току године дана), држећи предавања и учествујући у расправама. Међутим, никада се није прихватио учешћа у било каквом руководству у Друштву или у часопису Друштва. У „Српском архиву” се двапут најављује његово предавање о инфлуенци [11, 114, 115]. До краја 1922. године А. Радосављевић је објавио десет чланака у овом часопису [71–80]. Од 1926. године редовно излази и други значајни медицински часопис у нашој средини – „Медицински преглед”, издан у Београду, Загребу, Љубљани и Софији, у коме је А. Радосављевић редовно сарађивао. У овом часопису се, као и у „Архиву”, објављују вести и о А. Радосављевићу.

Занимљив је садржај забележених расправа које је водио А. Радосављевић на састанцима Друштва. Најпре, ваља рећи да је говорио искључиво о темама и проблемима с којима је био веома добро упознат. Осим уских, стручних расправа (о пурулентном менингитису [71], односу слезине и перисталтике црева [73], о ликвору [75], епидемичном штучању [76] и епидемичном енцефалитису, епидемичном штучању и грипу [79], А. Радосављевић је говорио и о другим, посредним проблемима веома јасно и одлучно. На пример, у расправи о улози Црвеног крста у борби против туберкулозе 1919. године [72] противи се коришћењу скувих санаторијума у које Црвени крст шаље болеснике [74]. По његовом мишљењу, борба против туберкулозе треба да почне у диспанзерима, тамо где се туберкулоза открива. Такође, греше и војне комисије које туберкулозне војнике отпуштају кућама као неспособне, где оболели војник пропада али и шири туберкулозу. Стога, предлаже оснивање антитуберкулозних диспанзера у целој земљи. Затим, другом приликом, жестоко се супротставља бањским лекарима који пропгирају Врњачку Бању за лечење туберкулозе [77, 78]. На Трећем југословенском конгресу против туберкулозе (22–24. маја 1937.

године у Аранђеловцу), расправљајући о закону против туберкулозе, сматра да предложени закон треба да садржи основне одредбе, а не и детаље. Основни принцип закона је, како сам каже, „...обавеза власти и појединаца да учествују у сузбијању туберкулозе, и закон је бољи уколико је простији...”, па због тога предлаже да овај садржи само четири члана.

Веома је очигледно да се А. Радосављевић жестоко и „свим могућим средствима” борио против туберкулозе. Осим научних и стручних чланака, као и расправа са својим колегама, организовања стручних удружења [116, 126, 129, 130], писао је и тзв. популарне чланке у дневним листовима и часописима за популаризацију науке. Писао је о имунитету и имунизовању против туберкулозе [86, 86а], о томе како се Норвешка и Данска боре против туберкулозе („Београдске новине”) [87], о Роберту Коху [88], у „Политици” о нашем најпречем задатку у сузбијању туберкулозе [89], о томе да је боље туберкулозу спречити него лечити [90]. У једном од таквих написа („Правда”, 4. мај 1932) [88] избија на видело његов животни иронични став: он пише да „...ову распрострањену болест, бар у *и*акозваним цивилизованим народима...”. Ваља имати на уму да је А. Радосављевић увек и веома много водио рачуна о свакој речи у свом тексту и није дозвољавао да се несметано редигује његов рукопис: у фусноти једног од стручних чланака [62] стоји да „...на изразиту жељу аутора, Уредништво пушта овај приказ без икаквих измена у погледу правописа”.

Прилог А. Радосављевића у расправи о уређивању и садржају часописа „Српски архив” (1922. године) [80] може се и данас сматрати примерним схватањем уређивачке политике у стручном часопису. Наиме, он је „...мишљења да се 'Архив' мора тако уређивати да га колеге траже, и да ће и материјална страна бити осигуранија. Колеге морају осетити корист од 'Архива'. Сталешки део ваља скратити у корист научног дела. Референтски део треба проширити. Ниво 'Архива' треба дићи, па ће се и број претплатника повећати. Осим тога, научни део треба штампати латиницом, јер би на тај начин задобили и оне за претплатнике, који не знају ћирилицу”.

Александар Радосављевић је превео на српски веома значајан и инструктиван „Извештај о првим резултатима добивеним лабораторијским радом на маларији у Енглеској”, који је објавила Хигијенска секција Друштва народа у Женеви [81]. Написао је само један реферат о брошури из Загреба (В. Савић: Туберкулоза) у „Медицинском прегледу” [82], али и два некролога (М. Петровићу [83] и Марселу Лабеу [85]).

ПЕДАГОШКИ РАД А. РАДОСАВЉЕВИЋА

Ево шта о томе пише један од биографа Александра Радосављевића [93]:

„Проф. Радосављевић је целокујном својом активношћу деловао као учитељ. Како крај болесничке историје, тако у лабораторији, он је сваку дијагнозу, сваки терапијски подухват, сваки закључак заснивао на видљивим чињеницама, чујним или опипљивим, и на нај начин учио младе лекаре клиничком и научном раду и мишљењу. При прегледу болесника истичала се његова брижљивост и прецизност. Његово зналаштво и мајсторство да ша-корећи помоћу прстију продре у најну патолошког збивања задивљавали су. У клиничком раду проф. Радосављевић ослањао се је не само на прецизну технику физикалног прегледа, већ и на ефикасне податке патолошке анатомије, бактериологије, физиологије, и биолошке хемије. Сви његови сарадници морали су радиши колико с болесником толико у лабораторијумима, у којима су обављана сва бактериолошка, микрохемијска и хистолошка испитивања”.

Као изванредан педагог, богатство свог знања и искуства несебично је преносио на своје сараднике [94], тако да је на својој клиници створио школу из које је произашао цео низ наших стручњака [96]: проф. Владимир Спужић, оснивач клиничке алергологије у нашој средини, проф. Јеврем Недељковић, оснивач Института за туберкулозу у Београду, проф. Борислав Божовић, један од зачетника клиничке ендокринологије у нашој средини.

Проф. Радосављевић је био организатор и учесник стручних свечаних састанака [118], одбора [131], конгреса [126, 129, 130] и курса за лекаре практичаре у Белгији [127, 128] и на Медицинском факултету у Београду [125].

СЕЋАЊА НА А. РАДОСАВЉЕВИЋА

Међу живим сведоцима о А. Радосављевићу као човеку, лекару и наставнику из релативно ранијих дана једини је др Милета Магарашевић, професор рендгенологије на Медицинском факултету у Београду у пензији, иначе млађи од А. Радосављевића тридесет година. Проф. Магарашевић није био у свакодневном контакту с А. Радосављевићем, већ је, као интернист и касније рендгенолог Интерне пропедевтичке клинике проф. Р. Станковића, сарађивао с лекарима Треће интерне клинике. Међутим, у то време одржаване су тзв. клиничко-патолошке конфронтације, на којима су дијагнозе клиничара провераване на „патолошком столу” код

болесника умрлих на клиници, и којима су присуствовали сви лекари, с А. Радосављевићем на челу. Проф. Магарашевић се добро сећа да је, на основу резултата овакве провере, за најбољег клиничара сматрао А. Радосављевић, заједно с проф. Р. Станковићем, без сваке сумње. То је било опште мишљење.

Исто тако, проф. Магарашевић се добро сећа изванредних предавања А. Радосављевића, на којима је амфитеатар увек био пун студената, као и да је једном приликом непосредно А. Радосављевићу саопштио да су његова предавања далеко најбоља на Факултету, што А. Радосављевић није прокоментарисао. Према речима проф. Магарашевића, студентске белешке с предавања А. Радосављевића могле су се одмах носити у штампарију!

И још је једно лепо сећање на А. Радосављевића остало проф. Магарашевићу. Наиме, А. Радосављевић је боловао од туберкулозе плућа и његове колеге су знале да није искористио право да буде ослобођен служења у војсци, као што су чинили други лекари, већ је прешао сву голготу Албаније и једва остао жив.

А. Радосављевић као лекар и човек остао је у сећању и др Јелени Вучо, чија је мајка (др Јулка Поповић) дуго радила као лекар волонтер на Трећој интерној клиници и касније била асистент на Туберкулозном одељењу код Ј. Недељковића. Јелена Вучо се добро сећа да је А. Радосављевић лечио њеног деду и касније оца и да је свака лекарска визита била догађај у коме је А. Радосављевић дочекиван с највише поштовања од свих укућана, као смирена и углађена особа, тихог и спорог говора. Такође, сећа се да је често, као студент медицине, у зимским месецима помагала А. Радосављевићу на путу до Клинике, на коју је одлазио до последњег дана. За њу је било посебно задовољство и част што се нашла при руци дивној, племенитој и уздржаној особи, какву по њеној изјави није до тада упознала.

Потомак породице Радосављевић – проф. Гашић такође има у најлепшем сећању лик А. Радосављевића. Мада је свима било несумњиво јасно да је био најзнаменитија и најуважаванија личност у читавој породици, сам Радосављевић никада није дозволио себи да користи право да пресуђује, одлучује, па чак и да саветује. Наиме, проф. Гашић је у фамилији Радосављевића био једино мушко дете, за које је, Гашић претпоставља, А. Радосављевић желео да крене путем лекарског позива; Гашић је, међутим, одабрао хемију и није нити једном речју одвраћан од свог претка, дед-ујака.

Проф. Гашић се такође сећа да је А. Радосављевић поседовао веома изоштрен и изражен музички слух. Свирао је виолину и био члан Академског оркестра који је водио проф. А. Костић, свирајући у њему све док му артритис није то онемогућио. И, уопште, музику је

волео изнад свега и једино према њој није показивао иронију. Редовно је са супругом посећивао концерте, разне музичке приредбе, оперске представе. Веома изражен музички слух свакако је био од највећег значаја што је А. Радосављевић изванредно владао аускултацијом плућа и успешно је преносио млађим лекарима и студентима на предавањима и вежбама и читаоцима у свом уџбенику.

И писац ових редака сећа се једног од последњих, могућно и последњег предавања проф. А. Радосављевића у амфитеатру Анатомског института: ситан, грацилан старац у белом мантилу, с крдом међу згрченим прстима, испишује угласта слова на табли... Међутим, сећање је и с извесним осећањем кривице, личне кривице, кривице другога-колега, али и кривице учитеља, што није свакодневно и за вечита времена сачувано име овог великог, умног и скромног Србина, бар у виду „Радосављевићевог уџбеника Болести плућа”, којег би време допуњавало савременом дијагностиком и терапијом.

Оригинална документа и оверени преписи добијени су на увид захваљујући љубазности службеника Архива Србије (Железник, Булевар младих 5); библиографски подаци потичу из Библиотеке Српског лекарског друштва (Београд, Џорџа Вашингтона 19), Библиотеке Завода за заштиту здравља Србије „Др Милан Јовановић-Батут” (Београд, Др Суботића 5), Библиотеке Српске академије наука и уметности (Београд, Кнез Михаила 35), Библиотеке Треће интерне клинике односно Интерне клинике Б односно Клинике за ендокринологију, дијабетес и болести метаболизма Клиничког центра Србије (Београд, Др Суботића 13), Библиотеке Института за болести плућа и туберкулозу (Београд, Косте Тодоровића 26), Народне библиотеке Србије (Београд, Скерлићева 1) и Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић” (Београд, Булевар револуције 71).

БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА АЛЕКСАНДРА РАДОСАВЉЕВИЋА

СТРУЧНО-НАУЧНЕ ПУБЛИКАЦИЈЕ

1911.

1. Радосављевић, А.: *О вредности специфичне терапије туберкулозе.* – Срп Арх Целок Лек 1911; 17 (1) : 40–44.
2. Радосављевић, А.: *Један случај миелогене левкемије.* – Срп Арх Целок Лек 1911; 17 (2) : 111–2.
3. Радосављевић, А.: *Случај декстрикардије са бронхиектазијама: приказ болесника.* – Срп Арх Целок Лек 1911; 17 (3) : 166–8.

1912.

4. Радосављевић, А.: *О једном случају акутне левкемије.* – Срп Арх Целок Лек 1912; 18(2) : 53–9.

1918.

5. Bernstein, M.; Radosavljevic, A.: *Serodiagnostics de la syphilis. Methodes de precipitation. Nature de la reaction de Wassermann.* – Compt Rend Soc Biol 1918, N° 22.

1919.

6. Bernstein, M.; Radosavljevic, A.: *Saturation du pouvoir hemolytique des serums.* – Compt Rend Soc Biol 1919, N° 10.

1920.

7. Радосављевић, А.: *Случај амбног айсцеса јетре.* – Срп Арх Целок Лек 1920; 22 (3–4) : 203–4.
8. Радосављевић, А.: *Случај церебралног облика маларије.* – Срп Арх Целок Лек 1920; 22 (3–4) : 204–5.
9. Радосављевић, А.: *Један случај Encephalitis lethargica.* – Срп Арх Целок Лек 1920; 22 (7–8) : 348–50.
10. Радосављевић, А.: *Један случај акутне лимфоидне левкемије.* – Срп Арх Целок Лек 1920; 22 (11–12) : 514–5.

1921.

11. Радосављевић, А.: *О инфлуенци, по својим и њуђим искуствима у шоку Свејског рајна.* – Срп Арх Целок Лек 1921; 23 (5) : 217–33.

1923.

12. Radosavljević, A.: *Ueber das Komplement bei Malaria.* – Zeitschrift für Immunitätsforschung und experimentelle Therapie 1923; 35 (5–6) : 429–46.
13. Алтератионс пхйсицо-цхимилуес ду серум данс ле палудисме. – Congres franc. de Medicine, Bordeaux 1923.

1926.

14. Radosavljević, A.; Ristić, L.: *Ergebnisse der Senkungsreaktion und der Bluteiweissbestimmung bei Malaria.* – Zeitschrift für die Gesamte Experimentelle Medizin 1926; 51 (1–2) : 48–81.
15. Радосављевић, А.: *Вештачки пнеумоцистонеум.* – Срп Арх Целок Лек 1926; 28 (1) : 35–7.
16. Радосављевић, А.: *Познавање плућних обољења пре и после Лаенека.* – Медицински преглед 1926; 1 (4) : 139–43.
17. Radosavljevic, A.: *Sedimentation des globules dans le liquide cephalorachidien.* – Comp. Rend Soc Biol 1918; 6.
18. Радосављевић, А.: *Поводом расправе о ацидоцистици маларије.* – Срп Арх Целок Лек 1926; 28 (7) : 353.
19. Радосављевић, А.; Недељковић, Ј.: *Неколика размисљања о организацији борбе против туберкулозе код нас.* – Реферат Свесловенском конгресу лекара, Београд 1926; 136–43.

1927.

20. Радосављевић, А.; Јанковић, С.: *Намерни пнеумоцистонеум, прилози клиници цистонеумичног ексудата.* – Медицински преглед 1927; 2 (1) : 29–31.
21. Radossavliévitch, A.: *La réaction de sédimentation des globules dans des liquides organiques autres que le plasma sanguin. Sédimentation dans le liquide céphalorachidien normal et pathologique.* – Comptes Rendus de la Société de Biologie 1927; 79 (1) : 295–8.
22. Radossavliévitch, A.: *La réaction de sédimentation des globules dans des liquides organiques autres que le plasma sanguin. Vitesse de sédimentation dans les exsudats et les transsudats. (Seance du 7 février 1927).* – Comptes Rendus de la Société de Biologie 1927; 79 (1) : 1001–3.
23. Radossavliévitch, A.: *La vitesse de sédimentation dans différents liquides organiques en rapport avec les albumines. (Seance du 7 février 1927).* – Comptes Rendus de la Société de Biologie 1927; 79 (1) : 1004–5.
24. Radossavliévitch, A.: *Synergie spléno-génital, syndrome spléno-génital.* – Extrait des Communications du XIXe Congrès Français de Médecine. Masson, Paris 1927; 374–6.

1928.

25. Radosavljević, A.: *Splenogeni infantilizam.* – Sborník prací na počest šedesátých narozenin prof. dra Ladislava Syllaby. Česká grafická Unie, Prague 1928; 131–47.
26. Радосављевић, А.: *Превентивна вакцинација против туберкулозе по Калмеју.* – Природа и наука 1928; (1–2).
27. Радосављевић, А.; Симић, Т.; Ристић, Ј.: *Проучавање имунитета код маларије на основи реакције везивања комлеменита.* – Медицински преглед (посебни отисак) 1928; (5) : 3–22.
28. Радосављевић, А.; Ристић, Ј.: *Имунобиолошки огледи код маларије.* – Рад X годишњег скупа Југословенског лекарског друштва 9–11. септембра 1928. у Скопљу. – (Посебни отисак) Туцовић, Београд 1928: 4–8.

1929.

29. Радосављевић, А.; Спужић, В.: *О односу илућне и кожне туберкулозе.* – Срп Арх Целок Лек 1929; 31 (2) : 89–116.
30. Радосављевић, А.; Спужић, В.: *Бронхијална астима и маларија.* – Срп Арх Целок Лек 1929; 31 (5) : 396–400.
31. Radossavliévitch, A.; Kostitch, A.: *Effet de la splénectomie sur la fonction ovarienne (cycle oestrien).* – Comptes Rendus de la Société de Biologie 1929; 100 (1) : 56–8.
32. Radossavliévitch, A.; Kostitch, A.: *Le dysgénitalisme d'origine splénique.* – Revue Francaise d'Endocrinologie 1929; 7 (1) : 23–56.

1930.

33. Радосављевић, А.; Станојевић, Н.; Костић-Јоксић С.; Ранковић М.; Недељковић Ј.; Спужић, В.; Мурић, М.: *Наше искусије са Калмејовом вакцином.* – Срп Арх Целок Лек 1930; 32 (1) : 40–63.
34. Radosavljević, A.; Sekulić, M.: *Ueber die Beziehung der Adrenalin-Erythrozytose und -Lymphozytose zur Milz und ihre diagnostische Verwertbarkeit.* – Wiener Archiv für innere Medizin 1930; 20 (1) : 81–120.
35. Radosavljević, A.: *Versuche zum Nachweis von Antikörpern bei Malaria.* – Archiv für Schiffs- und Tropenhygiene 1930; 34 : 629–43.
36. Радосављевић, А.; Недељковић, Ј.: *О важности смеишаја туберкулозних болесника код нас.* – Срп Арх Целок Лек 1930; 32 (6) : 489–93.

1931.

37. Радосављевић, А.: *Поводом ишшања Калмејове вакцине.* – Срп Арх Целок Лек 1931; 33 (1) : 1–2.
38. Radossavliévitch, A.; Stanoyevitch, N.; Kostitch-Yoksitch, S.; Rankovitch, M.; Nédelkovitch, J.; Spoujitch, V.; Mouritch, M.: *Vaccination préventive et essais traitement de la tuberculose par BCG.* – Annales de l'Institut Pasteur 1931; 46 : 178–201.
39. Радосављевић, А; Савковић, Јб: *Прилози хематолошкој казуистици (Један случај хеморагичне алеукије и један леталан случај хемолитичног иктеруса).* – Срп Арх Целок Лек 1931; 33 (4) : 301–10.
40. Radosavljević, A.: *Einfluss der Hypersplenisierung auf den Oestrus der wessen Maus.* – Endokrinologie 1931; 8 (6) : 401–4.

1932.

41. Radosavljevic, A.; Sekulic, M.: *La sédimentation des hématies dans les ictères.* – Progrès Médical 1932; 42: 1750-1.
(Исти чланак објављен 1932. год. Radosavljevic A.; Sekulic M.: *La sédimentation des hématies dans les ictères.* – Comptes Rendus du Congrès International de la Lithiase Biliaire, Vichy 1932; 1–3).

1933.

42. Радосављевић, А.: *Вена азигос у рентгенској слици.* – Медицински преглед 1933; 8 (1) : 1–4.

43. Радосављевић, А.; Секулић, М.: *Алкална резерва у ексудатима и трансудатима*. – Зборник радова посвећеног Живојину Ђорђевићу, поводом његове шездесетогодишњице, Београд 1933; 35–40.

1934.

44. Радосављевић, А.: *Терапија серофбриозног илеуријиса*. – Војно-санитетски гласник 1934; 5 (3) : 621–40.
45. Радосављевић, А.: *Основи класификације илућне туберкулозе*. – Медицински преглед 1934; 9 (4) : 61–3.
46. Радосављевић, А.: *Класификација илућне туберкулозе*. – Лијечнички вјесник 1934; 56 (12) : 469–83.
47. Радосављевић, А.; Секулић, М.: *Социјално искуство у хируршком лечењу обољења илућа и илеуре*. – Први конгрес Југословенског хируршког друштва и Шести југословенски састанак за оперативну медицину (сепаратни отисак). – Привредни преглед, Београд 1934; 1–8.

1936.

48. Радосављевић, А.: *Епидемијично хујање*. – Срп Арх Целок Лек 1936; 38 (1) : 54–8.
49. Радосављевић, А.: *Начелно гледиште у ишћању ране дијагностичке илућне туберкулозе*. – Војно-санитетски гласник 1936; 7 (1) : 107–21.
50. Radosavljević, A.: *Considérations sur la pathologie humorale du paludisme*. – Pres Med 1936; 1 : 4–6.

1938.

51. Радосављевић, А.: *Ендогени корен фиброказеозне фтијизе*. – Фтизиолошки гласник 1938 ; 1 (1) : 66–72.
52. *Примедбе на нацрти Закона против туберкулозе*. – Фтизиолошки гласник 1938; 1 : 146–7.

1939.

53. Радосављевић, А.: *Силикоза код радника у угљеном руднику*. – Фтизиолошки гласник 1939; 2 (1) : 42–5.
54. Радосављевић, А.: *Прилој ишћању Лефлеровој инфилтрацији*. – Фтизиолошки гласник 1939; 2 (1) : 61–3.

1940.

55. *Физичко-хемијска основа седиментације еритроцитија*. – Споменница проф. Моллова, Софија 1940.
56. Радосављевић, А.: *Пнеумокониозе*. – Срп Арх Целок Лек 1940; 42 (5) : 183–216.
57. Radosavljević A.: *Irogenitalismo splenomegalico*. – Ormoni 1940; 2 (7) : 491–532.
58. Спленомегалички хипогенитализам. Прилог проучавању односа сексуалних жлезда и слезине. – Срп Арх Целок Лек 1941; (2) : 147.

1949.

59. Радосављевић, А.: *Роберт Кох у историји туберкулозе*. – Медицинска књига, Београд 1949.
60. *Прилог проучавању имуниитета и алергије код туберкулозе*. – Зборник Другог конгреса фтизиолога 1949; 93.

1950.

61. Радосављевић, А.: *Хистамин и антихистамини у патологији маларије и туберкулозе*. – Срп Арх Целок Лек 1950; 48 (6) : 377–85.
62. Радосављевић, А.: *Маларични фебрилни наступи феномен алергичан*. – Срп Арх Целок Лек 1950; 48 (6) : 447–51.

1953.

63. Радосављевић, А.: *Алергија у патогенези плућног ајсцеса*. – Глас САНУ 1953; 209 : 69.

КЊИГЕ И БРОШУРЕ

1933.

64. Радосављевић, А.: *Ајсцес и гангрена плућа*. – Војно-медицинска библиотека, Београд 1933 (60 страница).

1934.

65. Радосављевић, А.: *Рак плућа*. – Југословенско друштво за изучавање и сузбијање рака, 1934.

1936.

66. Радосављевић, А.: *Патологија плућних болести* (предавања из 1923. године). – Удружење југословенских медицинара у Београду 1936 (519 страница).

1937.

67. Радосављевић, А.: *Општи патологија, дијагностика и терапија плућних болести*. – Геца Кон, Београд 1937 (425 страница, 150 слика, 48 рендгенограма).

1950.

68. Радосављевић, А.; Поповић, Р.: *Савремена терапија плућног ајсцеса*. – Медицинска књига, Београд 1950.

1951.

69. Радосављевић, А.: *Плућне болести*. – Просвета, Београд 1947 (389 страница); друго издање 1951 (445 страница).

1955.

70. Радосављевић, А.: *Туберкулоза плућа*. – Научна књига, Београд 1955 (215 страница).

ПРИЛОЗИ (ДИСКУСИЈЕ)

1920.

71. Радосављевић, А.: *Дискусија о њуруленџином менинџитису*. – Срп Арх Целок Лек 1920; 22 (3–4) : 164.
72. Радосављевић, А.: *Дискусија о Црвеном крстиу и борби њроџив џуберкулозе*. – Срп Арх Целок Лек 1920; 22 (3–4) : 178.
73. Радосављевић, А.: *Дискусија о односу слезине и џеристџалџике црева*. – Срп Арх Целок Лек 1920; 22 (3–4) : 215.
74. Радосављевић, А.: *Дискусија о санџторијумима у борби џроџив џуберкулозе*. – Срп Арх Целок Лек 1920; 22 (9–10) : 439.
75. Радосављевић, А.: *Дискусија о ликвору*. – Срп Арх Целок Лек 1920; 22 (11–12) : 513.

1921.

76. Радосављевић, А.: *Дискусија о еџидемичном шџуцању*. – Срп Арх Целок Лек 1921; 23 (5) : 261–2.

1922.

77. Радосављевић, А.: *Дискусија о лечењу џуберкулозе у Врњцима*. – Срп Арх Целок Лек 1922; 24 (4–5) : 214.
78. Радосављевић, А.: *Дискусија о лечењу џуберкулозе у Врњачкој бањи*. – Срп Арх Целок Лек 1922; 24 (4–5) : 218–9.
79. Радосављевић, А.: *Дискусија о еџидемичном енцефалитису и еџидемичном шџуцању и џрију*. – Срп Арх Целок Лек 1922; 24 (6–7) : 294.
80. Радосављевић, А.: *Дискусија о „Срџском архиву“*. – Срп Арх Целок Лек 1922; 24 (6–7) : 311.

1926.

81. Радосављевић, А.; С. П. Џемс: *Извешџај о џрвим резулџаџима добиџеним лабораторијским радом на маларији у Енџлеској*. – Комисија Хигијенске секције Друштџа народа, Женева 1926; 269–76.

1927.

82. Радосављевић, А.; Васа, Савић: *Туберкулоза* – Хигијенски завод, Загреб (200 страница). – Медиц Преглед 1927; 1 (10) : 428.

1934.

83. Радосављевић А.: *Некролоџ: М. Пеџровићу*. – Медиц Преглед 1934; 9 (9) : 177–8.

1937.

84. Радосављевић, А.: *Дискусија о закону џроџив џуберкулозе и о суџеринфекцији*. – Медиц Преглед 1937; 12 (7–8) : 157–8.

1939.

85. Радосављевић, А.: *Некролоџ: Marcel Labbé.* – Срп Арх Целок Лек 1939; 41 (9) : 432–4.

ПОПУЛАРНИ ЧЛАНЦИ

1928.

86. Радосављевић, А.: *О имуниџетџу и имунизовању џроџив џуберкулозе.* – Природа и наука 1928; (1) : 1–8.
86а. Радосављевић, А.: *Превентџивна вакцинаџија џроџив џуберкулозе џо Калмеџу.* – Природа и наука 1928; (2) : 1–8.

1931.

87. Радосављевић, А.: *Како се Норвешка и Данска боре џроџив џуберкулозе.* – Београдске општинске новине 1931; 49 (1. мај) : 565–71.

1932.

88. Радосављевић, А.: *Робертџ Кох у исџориџи џуберкулозе.* – Правда 1932; (4. мај).
89. Радосављевић, А.: *Наш најџречи задаџаџ у сузбџијању џуберкулозе.* – Политика 1932; (4. јун) : 1–2.

1936.

90. Радосављевић, А.: *Боље је џуберкулозу сџречџиџи него лечџиџи.* – Политика 1936; (22. мај).

ПРИКАЗИ ЖИВОТА И РАДА А. РАДОСАВЉЕВИЋА

1928.

91. *Народна енциклопедџија срџско-хрваџско-словенаџка.* – Библиографски завод д.д., Загреб 1928; (1–2) : 8–11.

1950.

92. *Александар Радосављевић, доџисни члан.* – Годишњаџ 57, Српска академија наука, Београд 1950; 544–9.

1953.

93. *Недељковић, Ј.: Проф. др Александар Радосављевић. Поводом његове седамдесеџиџегодишњице.* – Срп Арх Целок Лек 1953; 81 (3) : 213–8.

1956.

94. *Тодоровић, К.: Д-р Александар Радосављевић (26.8.1877–14.2.1956), редовни члан Срџске академије наука.* – Гласник САН 1956; 8 (1) : 119–22.

95. Тодоровић, К; Спужић, В.: *У спомен: академик проф. др Александар Радосављевић (1877–1956)*. – Срп Арх Целок Лек 1956; (3) : 416–20.

1970.

96. *Медицинска енциклопедија*. – Југословенски лексикографски завод, Загреб 1970; 5: 533.

97. *Педесет година Медицинског факултета Универзитета у Београду*. – Галеника, Београд 1970; 26.

1972.

98. *Српско лекарско друштво*. – Споменица 1872–1972. Београд 1972; 202–3.

1984.

99. Саво, Скоко: *Војвода Радомир Пушник*. – БИГЗ, Београд 1984; 121.

1989.

100. Пантић, Н.: (уред.): *Српска академија наука и уметности и развој науке и уметности у Срба*. – Београд 1989; 1 : 285–6.

ПРИКАЗИ ЧЛАНАКА (РАДОВА) А. РАДОСАВЉЕВИЋА

1926.

101. Т. К.; Радосављевић, А. и сар.: *Резултати ишаложења црвених крвних зрнаца и одређивање беланчевине у крви код маларије (Zeitschrift für die gesamte experimentelle Medizin)*. – Срп Арх Целок Лек 1926; 28 (7) : 640–1.

1930.

102. [Аутореферат]. Радосављевић, А.; Секулић, М.: *О односу адреналинске ериthro и лимфоцитозе према слезини и њиховој клиничкој вредности (Ueber die Beziehung der Adrenalin – Erythrocytose zur Milz und ihre diagnostische Verwertbarkeit)*. – Wiener Arch Med 1930; 20 (1). – Медиц Преглед 1930; 5 (1) : 154.

1931.

103. Плавшић, Ч.; Радосављевић, А.: *Покушаји да се докажу антитела код маларије (Versuche zum Nachweis von Antikörpern bei Malaria)*. – A Sch Trop 1930; 34. – Медиц Преглед 1931; 6 (3) : 82–3.

1933.

104. Кушан, В.; Радосављевић, А.: *Ајсцес и гангрена љућа*. – Војно-медицинска библиотека, Београд 1933 (125 страница, 79 слика). – Медиц Преглед 1933; 8 (12) : 232–3.

105. Станојевић, Б.; Радосављевић, А.: *Ајсцес и гангрена љућа*. – Војно-медицинска библиотека, Београд 1933. – Срп Арх Целок Лек 1933; 35 (12) : 877–8.

1937.

106. Ђорђевић, М. Б.; Радосављевић, А.: *Ојшџа љаџолоџија, дијагносџика и џерајџија љлућних болесџи*. – Геџа Кон, Београд 1937. – Срп Арх Целок Лек 1937; 39 (3) : 182–3.
107. Ђирић, М.; Радосављевић, А.: *Ојшџа љаџолоџија, дијагносџика и џерајџија љлућних болесџи* (425 страница, 150 слика, 48 рендгенограма). – Геџа Кон, Београд 1937. – Медиџ Преглед, 1937; 12 (5) : 95.

1941.

108. Станојевић, М. Б.; Радосављевић, А.: *Progenitalismo splenomegalico*. – *Ormoni* 1940; 2 (7). – Срп Арх Целок Лек 1941; 43 (2) : 147–8.

1948.

109. Тодоровић, К.; Радосављевић, А.: *Плућне болесџи*. – Просвета, Београд 1947. – Срп Арх Целок Лек 1938; 46 (6–7) : 620–1.

1952.

110. Спужић, В.; Радосављевић, А.: *Плућне болесџи* (друго проширено и допуњено издање). – Медицинска књига, Београд 1951. – Срп Арх Целок Лек 1952; 80 (7) : 606–7.

1955.

111. Станојевић, М. Б.; Радосављевић, А.: *Туберкулоза љлућа* (215 страница). – Научна књига, Београд 1955. – Срп Арх Целок Лек 1955; 83 (12) : 1500–2.

ОБЈАВЉЕНЕ ВЕСТИ О А. РАДОСАВЉЕВИЋУ

1907.

112. *Зайсник Шеснаесџоџ радноџ сасџанка СЈД*. – Срп Арх Целок Лек 1907; 13 (8) : 395.

1920.

113. *Зайсник Ванредне скујџиџине СЈД (20. нов. 1919)*. – Срп Арх Целок Лек 1920; 22 (1–2) : 58.

1921.

114. *Проџрам: љредавање о инфлуенџи*. – Срп Арх Целок Лек 1921; 23 (3–4) : 190.
115. *Проџрам: љредавање о инфлуенџи*. – Срп Арх Целок Лек. 1921; 23 (10) : 550.

1928.

116. *Обавештење: оснивач Друштва за физиологију; члан Друштвеног одбора; на Другој седници Друштва; говорио о ексудату ван организма и (са сарадницима) о искуству после примене бе-се-жеа.* – Медиц Прегл 1928; 3 (3) : 87.
117. *Програм: предавање о односу кожне и плућне туберкулозе.* – Медиц Прегл 1928; 3 (3) : 88.
118. *Предавање о имунобиолошким огледима код маларије.* – Медиц Прегл 1928; 3 (5) : 147.
119. *Учешће у прослави Л. Силабе.* – Медиц Прегл 1928; 3 (3) : 88.
120. *Обавештење да је чланак, објављен у франц. часопису објављен и у Српском архиву у преводу.* – Срп Арх Целок Лек 1931; 33 (6) : 522.
121. *У чланку Савковића Љ. о полиморфизму плућне туберкулозе, наведено да је А. Радосављевић уочио и именовао посебни облик туберкулозе.* – Срп Арх Целок Лек 1931; 33 (9) : 750.

1934.

122. *Програм предавања о социјалном искуству из хирургије плућа и плеуре.* – Мед. Преглед 1934; 9 (3) : 59.
123. *Приказ предавања на конгресу (председавао) о класификацији туберкулозе.* – Мед. Преглед 1934; 9 (5) : 100.
124. *Обавештење о избору за декана.* – Мед. Преглед 1934; 9 (6) : 120.
125. *Програм курса за практичне лекаре.* Ђ Мед. Преглед 1934; 9 (7) : 139.
126. *Обавештење: изабран за члана Надзорног одбора на Првој год. скупуштини Југослав. физиол. друштва.* – Мед. Преглед 1934; 558.

1935.

127. *Обавештење: програм на курсу за лекаре у Брислу.* – Мед. Преглед 1935; 10 (6) : 120.
128. *Обавештење: програм на курсу за лекаре у Брислу и Сиа.* – Срп Арх Целок Лек 1935; 37 (8) : 666.

1936.

129. *Обавештење: изабран за члана Одбора физиолошког друштва.* – Мед. Преглед 1936; 11 (3) : 40.
130. *Обавештење: изабран за члана Одбора наградног фонда Љубљане.* – Мед. Преглед 1936; 11 (7) : 244.

1939.

131. *Прилог у фонд Р. А. Павловића.* – Мед. Преглед 1939; 14 (1) : 20.

ОСОБЕ ЧИЈА СУ СЕЋАЊА
НА А. РАДОСАВЉЕВИЋА ЗАБЕЛЕЖЕНА

- Примаријус др Јелена Вучо (рођена Поповић), лекар у пензији, Београд, Илије Гарашанина 51.
- Проф. др Мирослав Гашић, редовни професор на Хемијском факултету у Београду и редовни члан Српске академије наука и уметности.
- Проф. др Милета Магарашевић, редовни професор Медицинског факултета у Београду у пензији, Београд, Булевар ЈА 2.

ALEKSANDAR RADOSAVLJEVIĆ

(1877–1956)

Aleksandar Radosavljević was born on August 26, 1877 in Budapest. He received his elementary and secondary education in Belgrade. In 1898 he enrolled medical studies in Vienna and got his diploma on July 14, 1904 which was signed by Rector G. v. Escherich. As an outstanding student, he was awarded with a microscope and ironically, on that same microscope, he discovered that he had tuberculosis. He returned to Serbia and started practicing in hospital in Šabac. Due to his illness, from 1905 to 1907 he went to professor Neisser clinic in Vienna and sanatorium in Alland, near Vienna and Haoergas sanatorium near Graz where he specialized internal medicine. He returned again to Belgrade and opened a private practice where he worked till 1912. The war has already started. He was drafted and served as regiment physician at Serbian army, then as a chief of field hospital for patients suffering from typhus fever.

As he himself had typhus fever, as convalescent he was appointed as a personal physician to the famous Serbian leader vojvoda Putnik, and further on accompanied him and Serbian army to arduous retreat through Albania, all the way to Corfu and Nice. As a member of military delegation in Paris, during his free time, he specialized pulmonary tuberculosis at the Pasteur Institute and at professor Widal at the clinic in Paris. At the end of 1918, upon his return to his country, he worked as physician at the General military hospital in Belgrade, then General state hospital (Department for internal medicine). On April 1, 1922 he was elected a part-time professor for internal medicine at the Faculty of Medicine in Belgrade. In 1923 he founded the Third Clinic for Internal Medicine in Belgrade, and was appointed its Administrator till the beginning of the Second World War. He was elected two times the Dean of the Faculty of Medicine (1930 and 1933).

During occupation period, from 1942 to 1945 he was retired, but after 1945 he was reactivated as full time professor at the Faculty of Medicine in Belgrade and at the same time was Administrator of the Third Clinic for Internal Medicine. He died in 1956.

Characteristics of scientific and research opus of professor Radosavljević are, besides his natural talent, high objectiveness, persistency, honesty, integrity, permanent criticism. But the fact that he studied at one of the most recognized world centers- the Medical faculty in Vienna, specialized with professor Neisser, at clinic in Vienna, and at professor Widal in Paris, was of paramount importance for his development. Parallel engagement at the hospital wards and clinic laboratories during his

studies, specializations and later on practical work at clinics, were for him the only right choice in his everyday activity. He was able to test his clinical observations directly.

As a physician A. Radosavljević put all his efforts in finding solutions to health problems of population: to cure malaria, pneumonial diseases, especially tuberculosis. In many of his works he addressed and presented his experience in diagnosis and treatment of those diseases. He wrote popular articles in daily magazines and editions for the general public, gathered doctors in professional associations (Association for phthiology), wrote articles in professional journals and founded department for phthiology at his clinic, which later on became separate Institute. He was our first scientist who wrote textbooks on pulmonary diseases and pulmonary tuberculosis, and was in charge of the group of doctors to use B.C.G.vaccine.

As a scientist, A. Radosavljević was interested in problems of human organism reactions that are within the area of allergology and immunology. He was the first in our country who published papers and scientific works relating to those problems. Leading European scientific journals published his findings on allergic reactions during the period of malaria, as well as the significance of complements in immunology. He was chosen a member of the Serbian Academy of Sciences in 1951.